

EÖTVÖS LORÁND

A világszerte elismert fizikus és geofizikus, Eötvös Loránd felmenői között voltak a Szapáry, Haller és Károlyi grófi családok tagjai, köztük Károlyi Sándor az 1711-es szatmári béke megkötője, azután a Barkóczyak, a Thurzók és a Zrinyiek. Eötvös anyai ágon gróf Zrinyi Miklós hadvezér, a szigetvári hős egyenesági leszármazottja volt. Édesapja, Eötvös József két alkalommal is betöltötte a kultuszminiszteri posztot.

Eötvös József óvatos szavakkal indította útjára fiát: „érdemeket magadnak kell szerezned, magad erejével kell haladnod a pályán, s a név, mely kezdetben segített, később, ha annak nem felelsz meg, csak teherré válik”.

Német egyetemeken tanult fizikát és kémiát, és pedig a legnagyobbaknál: Kirchhoff-nál, Helmholtz-nál és Bunsen-nél. 1870-ben *summa cum laude* eredménnyel doktorált.

Hazatérve, 1871-ben magántanár lett. Ekkor 23 éves. Egy évre rá már egyetemi tanár, 30 évesen a Tudományegyetem Fizikai Intézetének igazgatója, 43 éves korában az egyetem rektora.

Az egyetemre többnyire lóháton járt be Pestszentlőrincről, a hideg hónapokban az egyetemen lakott.

Ezzel párhuzamosan 25 éves korában az Akadémia levelező tagja, 35 éves korában lett az MTA r. tagja, 41 évesen az MTA elnökévé választják, ezt a posztot 16 éven át tölti be.

Az MTA elnökeként személyes meggyőzéssel elérte a tanárok kutatási tevékenységét támogató ösztöndíjak alapítását.

A K. M. Természettudományi Társulat egyik vezetője is volt, segítve ezzel a magas szintű tudományos ismeretterjesztést.

46 évesen, 1894 júniusában kinevezik vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Minisztersége alatt – amely mindössze hét hónapig tartott – a népiskolai hálózat bővítésével, valamint a zsidó hitgyakorlás egyenrangúságát kimondó törvény felsőházi elfogadtatásával mintegy betetőzte az édesapja, Eötvös József által a kiegyezést követően megindított reformokat.

1891-ben többedmagával megalapította a Matematikai és Fizikai Társulatot, s megindította annak lapját. Nevéhez fűződik az országos hatókörű fizikai és matematikai példa- és problémamegoldó versenyek megindítása, ez a fajta megmérettetés azóta egyfajta Hungarikum lett, akárcsak az általa a párizsi École Normale Supérieure mintájára 1895-ben, édesapja emlékére alapított báró Eötvös József Collegium. A hazai tehetséggondozás rendszerének immár 120 éve mintát szolgáltató, a felsőoktatás nemzetközi élvonalában is megbecsült intézményt hozott létre, annak kurátori feladatát haláláig ellátta.

Kísérleti fizikusként nevéhez fűződik a súlyos és a tehetetlen tömeg arányosságának kimutatására alkalmas Eötvös-féle torziós inga megalkotása. Közel fél évszázadon át legnagyobb pontosságúnak bizonyult mérései igazolják Albert Einstein általános relativitáselmélete kiindulási hipotézisének, az ekvivalenciaelvnek az érvényességét. Ez irányú kutatásért – kollégáival, Pekár Dezsővel és Fekete Jenővel együtt – 1909-ben elnyerte a göttingeni egyetem Benecke díját.

Magyarországon 65 Eötvös-ingát készítettek Süss Nándor műhelyében, amelyből a MOM fejlődött ki, és adtak el külföldi megrendelésre. Az inga „egyszerű, mint Hamlet fuvalója, csak játszani kell tudni rajta, és miként abból a zenész gyönyörködtető változásokat tud kicsalni, úgy ebből a fizikus, a maga nem kisebb gyönyörűségére, kiolvashatja a nehézségnek legfinomabb változásait.”

Az ingával magyar szakemberek végeztek sikeres méréseket Indiában, Perzsiában, Franciaországban, Olaszországban, Mexikóban. Amerika leggazdagabb kőolajforrásait is Eötvös-ingával tárták fel. A már életében róla elnevezett torziós ingát alkalmazták többek

között a texasi, a venezuelai és a közel-keleti olajterületek feltárásánál is. Nem véletlenül nevezik őt a terepi geofizikai kutatás atyjának.

Nevét viseli a földfelszínhez képest mozgó berendezésekkel (hajó, repülőgép, műhold) végzett gravitációs mérések eredményein (az Eötvös-hatáson) alkalmazandó ún. Eötvös-korrekciónak és a különböző anyagi összetételű próbatestek szabadesési gyorsulásának eltérését jellemző Eötvös-paraméter.

Korának leghíresebb alpinista hegymászói közé sorolták. 1902-ben róla nevezték el a Dolomitok Cadin-vonulatának második legmagasabb, 2837-es csúcsát. Udvarias ember volt, így megengedte, hogy e csúcsokat elsőként mindig lányai hódítsák meg. Utazásait, expedícióit üvegdíjakon örökítette meg.

Az egyetemen lévő lakásában hunyt el 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején. A báró azokban a napokban lett a munkástársadalom, illetve a proletárhatalom, proletárállam első nagy halottja. Fröhlich Izidor akadémikus írta: az akkori alkotmány nélküli kormány őt a nemzet halottjának tekintette. Hatalmas tömeg kísérte a Kerepesi úti sírkertbe.

Sok más mellett valóságos belső titkos tanácsos, a Ferenc József rend nagykeresztjének tulajdonosa, a Francia Becsületrend lovagja volt. Az 1900-as párizsi világkiállításon aranyéremmel tüntették ki. Háromszor terjesztették fel Nobel-díjra. A fizikában, geofizikában és geodéziában nevét viseli az Eötvös-szabály, Eötvös-állandó, Eötvös-szám; Eötvös-kísérlet, Eötvös-paraméter; Eötvös-féle torziós mérleg; Eötvös-hatás, Eötvös-korrekciónak; Eötvös-tensor és az Eötvös-féle mágneses törvény, nevét viseli egy fizikai egység és egy ásvány, a lorándit is. Ezen túlmenően kisbolygót, holdkrátert, hegycsúcsot, barlangot, egyetemet, tudományos társulatot és több más intézményt, köztük Dobogókőn menedékházat, valamint utcákat és díjat neveztek el róla. Tiszteletére többször is kiadtak postabélyeget. Einstein levelezőtársa volt, s nem véletlen, hogy Einstein így nyilatkozott róla halála után: *"A fizika egyik fejedelme halt meg!"* Az 1948-as londoni emlékkiállításon minden idők legnagyobb magyar természet-tudósának titulálták. Életművét az UNESCO nemrégiben a szellemi Világörökség részévé nyilvánította.

130 évvel ezelőtt papírra vetett üzenete az idén róla elnevezett új Kutatási Hálózat fenntartóinak is szól: *„A tudománynak éppen úgy életfeltétele a fényűzés, mint a művészetnek; szükségletét azonban nem lehet és nem szabad a takarékos államháztartás rendes mértéke szerint kiszabni.”*

Dr. Gazda István